

**КОНВЕНЦІОНАЛЬНІ МЕТАФОРИ
ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ ВІДПРАЗА (НА МАТЕРІАЛІ
СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)**

У статті встановлюються кореляти концептуального референта ВІДПРАЗА, які становлять образний зміст емоційного концепту ВІДПРАЗА у сучасному англomовному художньому дискурсі. Базові кореляти концептуального референта ВІДПРАЗА включають концепти ЛЮДИНА, ПРЕДМЕТ МАНІПУЛЮВАННЯ, РІДИНА, КОНТЕЙНЕР та ВОДНА СТИХІЯ.

Ключові слова: *емоційний концепт ВІДПРАЗА, когнітивні метафори ВІДПРАЗИ, концептуальний корелят/референт, англomовний художній дискурс.*

The article establishes correlates of the DISGUST conceptual referent, which constitute the image content of the emotional concept DISGUST in the contemporary English fiction. Basic correlates of the DISGUST conceptual referent include the concepts HUMAN, OBJECT OF MANIPULATION, LIQUID, CONTAINER and WATER WAVE.

Key words: *emotional concept DISGUST, conventional metaphors of DISGUST, conceptual correlate/referent, English fiction.*

Мета статті полягає у встановленні конвенціональних корелятів емоційного концептуального референта ВІДПРАЗА у сучасному англomовному художньому дискурсі.

Актуальність теми зумовлена її антропоцентричним характером, що виявляється у вивченні мовного та мовленнєвого втілення емоційних концептів як одиниць когнітивно-емоційної сфери людини, які забезпечують її пізнавальну й комунікативну діяльність.

Об'єктом статті є концептуальні метафори ВІДПРАЗИ, а **предметом** – засоби їх мовного втілення.

Матеріалом дослідження служать 500 фрагментів сучасного англomовного художнього дискурсу, що містять засоби мовної об'єктивації метафор ВІДПРАЗИ.

Наукова новизна роботи визначається дослідженням конвенціональних метафор ВІДПРАЗИ на основі теоретико-методологічного підґрунтя та методичного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми, що дозволяє поглибити знання про метафору як інструмент концептуалізації навколишньої дійсності.

Сьогодні серед багатьох теорій метафори найширше розповсюдження отримала когнітивна "теорія концептуальної метафори" (ТКМ), засновниками якої вважають Дж. Лакоффа та його співавторів М. Джонсона й М. Тернера. "Наша повсякденна концептуальна система, в термінах якої ми одночасно думаємо та діємо, метафорична за своєю природою" [5, с. 25]. Ця теорія розглядає метафору перш за все як когнітивну операцію над концептами і вбачає в ній засіб концептуалізації, що дозволяє осмислювати ту чи іншу сферу реальності термінами концептуальних структур, що одвічно склалися на базі досвіду, отриманого в інших сферах життєдіяльності.

Механізм утворення метафори полягає у перенесенні когнітивної структури, пов'язаної з певним мовним вираженням, із тієї змістовної сфери, до котрої вона належить одвічно, до іншої. Іншими словами, відбувається метафорична або когнітивна проєкція (metaphorical mapping/cognitive mapping) [2, с. 9] однієї концептуальної сфери на іншу, свого роду експансія концептів царини джерела, в результаті чого відбувається захоплення і освоєння ними нової сфери – царини цілі. Когнітивну структуру джерела

також називають концептуальним корелятом, а цілі – концептуальним референтом. Згідно ТКМ проекції підлягає не окреме ім'я (з притаманним йому прямим номінативним значенням), а цілісна концептуальна структура (схема, фрейм, сценарій), що активується певним словом у свідомості носія мови завдяки конвенціональному зв'язку даного слова з даною концептуальною структурою [4].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах метафоричних кореляцій – *лінгвокогнітивних операцій* розширення (*extension*), нарощування (*elaboration*), редукції (*questioning*) і комбінування (*combining*) [7, с. 67-70].

Для досліджуваних метафор найбільш продуктивною є операція *розширення*, яку тлумачимо за Дж. Лакоффом як введення в царину джерела нового елемента, який не “висвітлюється” у базовій конвенціональній кореляції [7, с. 67] й уточнюємо, що значення мовних виразів, які втілюють розширення метафор ВІДРАЗИ, репрезентують референтні ситуації, що містять лише одного актанта, який наділяється додатковою *характеристикою*. У результаті операції розширення корелят залишається на тому ж рівні ієрархії, проте ускладнює свою структуру. Іншою продуктивною лінгвокогнітивною процедурою є *специфікація*. В основі цієї процедури лежать гіпер-гіпонімічні відносини корелятів.

Конвенціональна метафора формує поняттєву систему людини, базуючись на повторюваних систематичних кореляціях між явищами, зафіксованих у нашому досвіді [5, с. 169] і сприймається як звичний спосіб концептуалізації дійсності, що реалізується у повсякденній мовленнєво-розумовій діяльності.

Конвенціональні метафори поділяються на різновиди, серед яких найбільш розповсюдженими є онтологічні, орієнтаційні, структурні. *Онтологічні метафори* репрезентують нефізичний об'єкт як дещо цілісне і відчутне на дотик [5, с. 49-58]. Одними з можливих реалізацій онтологічних метафор є *персоніфікація* [5, с. 59-60] та *контейнер* [5, с. 61-72]. *Орієнтаційні метафори* уточнюють просторове розміщення об'єкта [5, с. 35-45]. *Структурні метафори* представляють об'єкт як такий, що складається з інших об'єктів й використовують чітко означений та окреслений у просторі концепт для структурування іншого [5, с. 25-34]. Щодо аксіологічної маркованості, то в залежності від типу уподібнюваних денотатів й контексту метафори можуть бути нейтральними або *емотивно-оцінними*, відбиваючи позитивне або негативне почуття-ставлення суб'єкта дискурсу до концептуального референта.

ВІДРАЗА відноситься до емоційних концептів, які займають особливе місце з-поміж концептів абстрактних сутностей як ментальні одиниці високої міри абстракції, що виконують функцію метапсихічної регуляції і дозволяють виявити особливості загальноуніверсальних уявлень про емоційні переживання, а також культурну специфіку устрою психологічного, внутрішнього, ментального світу представників певної етнічної спільноти, мовного колективу. Емоційний концепт тлумачать як “етнічно, культурно зумовлене складне структурно-сміслове, ментальне, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на поняттєвій основі й включає в себе окрім поняття образ, культурну цінність і функціонально заміщає людині у процесі рефлексії і комунікації предмети (в широкому сенсі) світу, які викликають пристрасне ставлення до себе [3, с. 49].

Аналіз складної концептуальної структури емоцій, об'єктивованих засобами мови, вказує на те, що емоційні концепти, є фрагментами загальнолюдської культури, що живе у свідомості як цілих народів, окремих етносів, так і окремих соціальних груп, і звичайно, конкретних індивідумів [3, с. 50].

Засобами мовного втілення конвенціональних метафор емоційного концепту ВІДРАЗА слугують вільні словосполучення з іменем концепту, лексемою *disgust*, або її синонімами, а також предикації, де ці лексеми позначають суб'єкта дії.

Для концепту ВІДРАЗА продуктивними є онтологічні метафори. Серед онтологічних метафор найбільш поширеними є персоніфікації. Наприклад:

(1) *I could not move, I was **gripped** by my disgust* (Lessing).

У фрагменті (1) ВІДПРАЗА уподібнено ЛЮДИНІ, що має здатність виконувати фізичні рухи. Метафора вербалізована дієсловом *to grip*, що має значення *to take a tight hold of* [8] (стискати, міцно тримати), агенсом дії якого є денотат лексеми *disgust*.

(2) *I watched anger, **dislike**, suspicion, **move** over his face. He was watching me sideways, eyes narrowed* (Lessing).

У прикладі (2) метафора-персоніфікація втілена лексемою *to move*, одним із значень якої є *to go or take from one place to another, change in position* [8] (рухатися).

(3) *As Langdon stared at the bizarre image, his **initial revulsion** and shock **gave way** to a sudden upwelling of anger. "Who would do this!"* (Brown).

Подібним чином, у контексті (3) ВІДПРАЗА уподібнена ЛЮДИНІ, яка виконує дію, вербалізовану предикатом *to give way* зі значенням *to move in order to make room for someone for something* [8] (поступатися місцем).

(4) *See, they're neutron-resistant, the lobsters. No, that cannae be right. Ah wiz gonnae sell ye somethin' ye cud use fer" – his face slumps into a **frown of disgust** – "free?"* (Stross).

У прикладі (4) за допомогою словосполучення *a frown of disgust* ВІДПРАЗА уподібнюється ЛЮДИНІ, що НАХМУРЮЄТЬСЯ.

(5) *I remember **the feeling of violent repulsion** and shame and curiosity I felt when I saw my father naked. It took me months to break down barriers in myself so I could say something like that* (Lessing).

Контекст (5) є прикладом **розширення** метафори-персоніфікації ВІДПРАЗА є ЛЮТА ЛЮДИНА за допомогою атрибуту *violent* (шалений, несамовитий).

Один із різновидів метафори-персоніфікації виражається предикатами, що позначають маніпулятивні дії агенса-відрази. Наприклад:

(6) *'I have one brother. He's an accountant. I'm a rock star. What do you think?' 'I imagine **he's screwed up with** jealousy.' 'Or **disgust**,' adds Scott* (Parks).

Засобом вербалізації метафори тут є фразове дієслово *to screw up*, що має значення *to twist into a contorted state* [8] (перекручувати, спотворювати) і у наведеному контексті позначає дію агенса, позначеного лексемою *disgust*. Об'єктом дії агенса-відрази є молодий чоловік. Відтак, ВІДПРАЗА уподібнюється ЛЮДИНІ, що ЗДАТНА ЧИНИТИ НАСИЛЬНИЦЬКІ ДІЇ.

У наступних фрагментах метафора ВІДПРАЗА є ЛЮДИНА **специфікується** як ВІДПРАЗА є ВОРОГ, що АТАКУЄ:

(7) *No sooner did I hear the word 'correct' than I **was attacked** by a feeling of nausea ...* (Lessing).

(8) ***Overtaken by nausea**, Sophie spun, clutching at the stone walls as she clambered back up the stairs. Pulling the door closed, she fled the deserted house, and drove in a tearful stupor back to Paris* (Brown).

ВІДПРАЗА тут уособлюється за допомогою дій, вербалізованих, відповідно, предикатами *to attack – to fall upon with force; to assail, as with force and arms; to assault* [8] (наступати силою; нападати, атакувати;и нападати (зі зброєю)) та *to overtake – to come upon suddenly* [8] (несподівано нападати).

У інших контекстах з метафоричною номінацією емоції відрази ВІДПРАЗА сама стає ПРЕДМЕТОМ МАНІПУЛЮВАННЯ:

(9) *I **had taken** the most intense **dislike** to this Doctor Walker, whom I had never seen, and who was being talked of in the countryside as the fiance of Louise Armstrong* (Rinehart).

(10) *She **took a revulsion** against her bedroom, which had been planned for Michael to share, and moved down to the living-room, where she slept and attended to her notebooks* (Lessing).

Ця метафора виражається дієслівним предикатом маніпулятивної дії *to take* (брати), об'єктом дії якого (а саме – пацієнсом) є референт номінацій, синонімічних концептуальному референтові ВІДПРАЗА – *dislike* та *revulsion*.

Подібним чином у наступному фрагменті ВІДПРАЗА постає як афектив:

(11) *You are an artist, of course ... and the victim more often than not, smirks, and **swallows his disgust** (Lessing).*

Значення предиката *to swallow* – *to take into the stomach; to receive through the gullet, or esophagus, into the stomach* [8] (ковтати), об'єктом дії якого є референт номінації *disgust*, перетворює ВІДПРАЗУ на афектив – ТАКЕ, що можна КОВТНУТИ (ШМАТОК ЇЖИ, ГЛОТОК ВОДИ).

Однією з можливих актуалізацій концептуального референта ВІДПРАЗА є також метафора ВІДПРАЗА є РІДИНА:

(12) *Sharon and I were suddenly **filled with** remorse and **self-loathing** for not advising Jude simply to get rid of Vile Richard because he is vile (Fielding).*

(13) *Never popular, his memory was execrated by people who had lost nothing, but who **were filled with disgust** by constantly hearing new stories of the man's grasping avarice (Rinehart).*

Так, у прикладах (12)-(13) ВІДПРАЗА уподібнюється РІДИНІ (менш вірогідно – сипучій або газоподібній субстанції, яка наповнює тіло експерієнцера стану відрази немовби КОНТЕЙНЕР, на що вказує предикат *to fill* – *to put into (a container, for example) as much as can be held*) [8] (наповнювати). Н. Д. Арутюнова зазначає, що емоції у свідомості людини звичайно асоціюються саме з рідиною, що заповнює людське тіло й душу [1, с. 289]).

Усі розглянуті метафори кваліфікуємо як **онтологічні**, оскільки в усіх випадках кореляти є сутностями, сприйнятими органами чуття.

Доволі розповсюдженою для досліджуваного емоційного концепту є метафора ВІДПРАЗА є КОНТЕЙНЕР. Наприклад:

(14) *I was thinking: Yes, that's as it should be, I've been so happy in my life, I shan't care about being old. But even as I said it, the security leaked away again. I **was back in disgust** (Lessing).*

У прикладі (14) головна героїня, загалом почувуючи відразу до всього, що відбувається у її житті, серед ледь помітного проблиску позитивних думок, знову повертається до всеохоплюючого відчуття відрази (*was back in disgust*), що немов би поглине її назавжди. Відтак ВІДПРАЗА уподібнюється КОНТЕЙНЕРУ, який містить у собі експерієнцера цієї емоції.

(15) *Any lawyer worth his salt knew the first offer had to be rejected. Always. He had seen Avery's mouth drop open in shock and his head shake wildly **in absolute disgust** and disbelief with first offers, regardless of how reasonable (Grisham).*

У фрагменті (15) **розищення** цієї метафори ВІДПРАЗА є НЕОБМЕЖЕНИЙ КОНТЕЙНЕР, втілене словосполученням *in absolute disgust*, де *absolute* (цілковитий, необмежений, абсолютний), вказує на інтенсивність прояву відчуття відрази.

В іншому фрагменті метафора ВІДПРАЗА є КОНТЕЙНЕР **специфікується** як ВІДПРАЗА є ВОДНИЙ РЕЗЕРВУАР, що має **розищення**, де цей резервуар додатково кваліфікується як ГЛИБОКИЙ:

(16) *Pamela looks down, **an expression of deep distaste** on her face. "Why should I tell you?" she asks, leaning on her cane: "After the disgraceful way you repaid my hospitality! All you've got coming from me is a good kicking. If only my knee was up to the job" (Stross).*

Метафора втілена атрибутом *deep*, одним із значень якого є *extending far downward below a surface; of great perpendicular dimension* [8] (глибокий).

Зафіксовані референтні ситуації, де ВІДПРАЗА постає як ВОДНА СТИХІЯ:

(17) *Teabing gave **a wave of disgust**. "I am finished with France. I moved here to find the keystone. That work is now done. I shan't care if I ever again see Chateau Villette" (Brown).*

Засобом об'єктивації метафори тут є словосполучення *a wave of disgust*, де *wave* має значення *one of a series of ridges that moves across the surface of a liquid (especially across a large body of water)* [8] (хвиля).

Вище зазначена метафора має **розширення** ВІДРАЗА є ГАРЯЧІ ХВИЛІ, що ОБРУШУЄТЬСЯ на ЛЮДИНУ:

(18) *A door-knob that needed polishing, a trace of dust across white paint, a yellowish streak where the red of the curtains had faded, the table where my old notebooks lie concealed – these assaulted me, claimed me, with hot waves of rocking nausea (Lessing).*

У наведеному висловленні розширення метафори виражене словосполученням *hot waves of rocking nausea*, де *hot* означає *being at a high temperature* [8] (гарячий), а предикат *to rock – to cause to shake or sway violently* [8] (коливати, хитати; трясти). У наведеній референтній ситуації референт *nausea* є суб'єктом дії, але характер дії не дозволяє концептуалізувати його як ЛЮДИНУ, оскільки йдеться не про свідомі, контрольовані дії, а про процеси, які не є підконтрольними волі людини. За М. В. Нікітіним, такі метафори є відголоском первісного мислення антропоморфної анімістичної свідомості, з позицій якої коло агентів і об'єктів вольових дій уявляється більш широким і, як наслідок, на рівні з людьми залучає до числа агентів і предмети, стихії, стани, емоції й природні явища [6, с. 232].

За типом царини джерела подібні метафори визначаємо як **структурні**, оскільки вони подають ВІДРАЗУ у термінах такого складного явища, як природна стихія, що залучає різні складники та відношення між ними.

Усі проаналізовані метафори є негативними за емотивно-оцінним потенціалом.

Таким чином, базовими корелятами концептуального референта ВІДРАЗА є ЛЮДИНА/ КОНТЕЙНЕР/ СТИХІЯ. Метафора ВІДРАЗА є СТИХІЯ специфікується як ВОДНА СТИХІЯ. Розширення метафори ВІДРАЗА є ЛЮДИНА відбувається через уподібнення абстрактних відношень реальним фізичним діям людини.

Зроблений аналіз не надає уявлення про всі можливі метафоричні втілення емоційного концепту ВІДРАЗА. Застосування запропонованої методики на більш репрезентативному матеріалі складає **перспективи** подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Баранов А. Н. Когнитивная теория метафоры: почти двадцать пять лет спустя. Предисловие редактора / А. Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем: [пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М.: ЛКИ, 2008. – С. 7-21.
3. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 494 с.
4. Кобозева И. М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода [Электронный ресурс] / И. М. Кобозева // Диалог-2002 по компьютерной лингвистике и ее приложениям: Междунар. семинар. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru>.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; [пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М.: ЛКИ, 2008. – 256 с.
6. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 700 с.
7. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London: The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

8. Collins English Dictionary and Thesaurus, V. 1.0, Harper Collins Publishers, 1992.

ІЛЮСТРАТИВНА ЛІТЕРАТУРА

9. Dan Brown The Da Vinci Code Orion Publishing Co, New York, CDB, 2006 – 298 p.
10. Doris Lessing “The Golden Notebook”.
11. Charles Stross “Accelerando”.
12. Mary Roberts Rinehart “The Circular Staircase”.

13. Adele Parks "Love lies".
14. Helen Fielding "Bridget Jones's Diary".
15. John Grisham "The Firm".